

„...minden
édenek neve vad
poklokat bűvöl...”

A Magyarországi Tanácsköztársaság

A kötet szerzői

ABLONCZY BALÁZS
ANKA LÁSZLÓ
B. MÜLLER TAMÁS
CSUNDERLIK PÉTER
FAZEKAS CSABA
GALI MÁTÉ

GÁNGÓ GÁBOR
HATOS PÁL
K. LENGYEL ZSOLT
LIGETI DÁVID
NAGY SZABOLCS
PAKSA RUDOLF

PÓK ATTILA
RÉVÉSZ TAMÁS
SÁRÁNDI TAMÁS
TURBUCZ DÁVID
UJVÁRY GÁBOR
VÖRÖS BOLDIZSÁR

© Szerzők, 2020

© Országgyűlés Hivatala, 2020

Minden jog fenntartva. Bármilyen másoláshoz, sokszorosításhoz, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tároláshoz a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulása szükséges.

www.orszaghazkonyvkiado.hu

A kiadásért felel: Such György

A kiadvány az Országgyűlés Hivatala Közgyűjteményi és Közművelődési Igazgatósága szakmai programjai keretében készült.

Igazgató: Bellavics István

Az Igazgatóság könyvprogramjának koordinátora: Pelyach István

Szöveggondozó, korrektor, névmutató: Széll Szilvia

Műszaki szerkesztő, tördelő: Fodor Gábor

Képszerkesztő: Csősz Anna

A borítókép: A Magyarországi Szocialista Párt kongresszusa az Országgházban az erre a célra átalakított képviselőházi ülésteremben, 1919. június 12-13.

(Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Fényképtár)

Nyomta és kötötte az Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen

Felelős vezető: György Géza vezérigazgató

magyar
nyomda termék
NYOMDA- ÉS PAPIRIPARI SZÖVETSÉG

ISBN 978-615-5948-37-4

ISSN 2064-4876

TARTALOM

- 7 Hatos Pál: LEFAGYÁS. MAGYAR TÖRTÉNELEM
1919 KORA TAVASZÁN

- 43 Pók Attila: A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG HELYE
A 20. SZÁZADI MAGYAR TÖRTÉNELEMBEN

- 53 Ujváry Gábor: KULTÚRA ÉS TERROR.
A KOMMÜN KULTURÁLIS POLITIKÁJA

- 71 Gángó Gábor: LUKÁCS GYÖRGY
A TANÁCSKÖZTÁRSASÁGBAN

- 91 Vörös Boldizsár: „A KÖZÖS MUNKA EREDMÉNYÉBŐL
MINDENKINEK EGYARÁNT JUT”.
UTÓPISZTIKUS JÖVŐELKÉPZELÉSEK
A MAGYARORSZÁGI TANÁCSKÖZTÁRSASÁGBAN

- 109 Ablonczy Balázs: A PÁRIZSI BÉKEKONFERENCIA
ÉS A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG

- 121 Ligeti Dávid: HONVÉDELEM A VILÁGFORRADALOM
JEGYÉBEN. A MAGYAR KOMMÜN HÁBORÚJA 1919-BEN

- 141 Révész Tamás: AZ EZERÉVES HAZÁÉRT?
A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG SIKERES MOZGÓSÍTÁSA
1919 MÁJUSÁBAN

- 161 Fazekas Csaba: A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG „VALLÁSÜGYI
LIKVIDÁLÓ HIVATALA”

- 173 B. Müller Tamás: A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG POLITIKAI
RENDŐRSÉGE AZ ORSZÁGHÁZBAN

191	K. Lengyel Zsolt: A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG ÉS ERDÉLY. VÁZLAT A BOLSEVIZMUS ÉS A TRANSZILVANIZMUS VISZONYÁRÓL
217	Sárándi Tamás: TANÁCSKÖZTÁRSASÁG A VÉGEKEN. SZATMÁRNÉMETI 27 NAPJA
235	Paksa Rudolf: A RENDSZER TÁMOGATOTTSÁGA: AZ EGYÜTTMŰKÖDÉS ÉS AZ ELLENÁLLÁS FORMÁI
267	Nagy Szabolcs: A KOMMÜN VESZPRÉM MEGYEI TÁRSADALMI TÁMOGATOTTSÁGÁNAK KÉRDÉSEI
285	Anka László: „VESSZENEK! LÓGJANAK! GEBEDJENEK!” A VILÁGHÁBORÚS MAGYAR KORMÁNYOK TAGJAINAK SORSA A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG IDEJÉN
305	Turbucz Dávid: HORTHY MIKLÓS ÉS A SZEGEDI ELLENFORRADALOM
323	Gali Máté: A MAGYARORSZÁGI TANÁCSKÖZTÁRSASÁG HISTORIOGRÁFIÁJA
341	Csunderlik Péter: ÖRDÖGÖK ÉS LÓKÖTŐK. A FORRADALMI KORMÁNYZÓTANÁCS ÁBRÁZOLÁSAI HORTHY-KORI PAMFLETEKBEN ÉS VISSZAEMLEKEZÉSEKBEN
351	A KÖTET SZERZŐI
359	NÉVMUTATÓ

Hatos Pál

LEFAGYÁS. MAGYAR TÖRTÉNELEM
1919 KORA TAVASZÁN

Lefagyás – a közismert fizikai jelenség mára már a mindennapok pszichológiájának mindenki által ismert hasonlata is lett. Mi több, a viselkedéstudomány tudományos szótáraiba szintén bekerült: a félelemtől, váratlan eseménytől, meglepetéstől megbénuló emberi magatartásra utal. Passzivitásra, amely nem szándékos, sőt, amely akár ellenkezik az egyén cselekvésre irányuló akaratával. Traumatikus események hatása alatt a közösségi viselkedésformák is megnyilvánulhatnak dermedt passzivitásban. Vagy már korábban is, amikor bekövetkezésük még csak elkerülhetetlennek látszott. Ahogy tetteink sokszor megelőzik a nekik tulajdonított értelmüket, úgy a reakció hiánya is sokszor észszerőtlennek tűnik utólag. Vagy érthetetlennek, legalábbis a külső szemlélő számára. Nem értjük, hogy valami miért történt, illetve nem történt meg: az ellenállás, a harc vagy éppen a menekülés.

A KÁROLYI-KORMÁNY UTOLSÓ HETEI

A Károlyi-kormányzat 1919. március 21-i bukása utólag törvényszerűnek tűnhet: a győztes antanthatalmak irányában követett „teljesítési politika” semmiféle eredményt nem hozott. Nem is hozhatott, mert ahhoz az kellett volna, hogy a párizsi békekonferencia francia, angol, amerikai és olasz döntéshozói nemet mondanak térségbeli formális és informális kis szövetségeseik gátlástalan nyíltsággal megfogalmazott területi követeléseire. Éppen az ellenkezője történt, a Károlyi-korszak minden egyes napjával egyre kevésbé nyílt remény az események visszafordítására, a területfoglalások megfékezésére. Károlyi és munkatársai nem látták, hogy politikájukat a múlt terhe alakítja, míg a nagyhatalmakat leginkább a jövő szereplői érdekelték. De a belátás hiányát aligha vethetjük a szemükre. A történész számára, aki a széttrött üvegcserepekből következteti ki a hajdani ragyogás képét, a múlt már csupán (re)konstrukció, s munkája végeredménye a törésvonalak csúnya mátrixa, míg a kortárs tekintetében a tükrök összetörésének pillanatában csak az imént megsemmisült ragyogás után hirtelen támadt úr képe ural el mindent. A magyar közvélemény 1918–1919 fordulóján, Kolozsvár, Kassa, Pozsony karácsony és újév heteiben bekövetke-

zett megszállásának reménytelen másnapján csak ezt a *képtelen* űrt érzélte. Ennek máig legismertebb jelképe a Károlyi-korszakban született híres plakát, Jeges Ernő alkotása, a „Nem! Nem! Soha!”. A hatásos grafikát nem csupán finanszírozta a Károlyi-kormány által létrehozott Országos Propaganda Bizottság, hanem üzenetét, a dacos tiltakozást, a Károlyi-kormány nyíltan fel is vállalta, olyannyira, hogy az 1919 januárjában Budapestre érkező amerikai misszió tagjainak is bemutatták a plakátot, amely angol megfogalmazásban még költőien alliterált is: „No! No! Never!”¹

Amennyire lehetetlennek tűnt a magyar közvéleménynek azonban *bármiféle* területi megcsonkításba belenyugodnia, olyannyira abszurd lett volna a párizsi „négy nagytól”, s főképp a befolyása tetőpontján lévő Clemenceau francia miniszterelnök részéről a magyar „birodalom” széthullásának megakadályozása. Sem érdek, sem akarat nem volt 1919 telén és tavaszán arra, hogy a nagyhatalmak bármilyen tekintetben méltányolják a magyarországi közvélemény illúzióit, s valószínűleg a kormány tagjai is hüledeztek, amikor február közepén Kunfi Zsigmondnak a berni szocialista kongresszusról visszatérőben készített bizalmas összefoglalóját olvasták arról, hogy „a területi integritás jelszava és a magyar külpolitikának erre a területi integritásra való beállítása érthetetlen és elfogadhatatlan megoldás éppen azok számára, akik a forradalom Magyarországgal rokonszenveznek”.² A memorandum bizalmas jellege érthető volt: Kunfi meggyőződhetett arról svájci útja során, hogy ha a köztársasági Magyarország továbbra is kitart a területi integritás elve mellett, akkor elveszíti ügyének egyedüli külföldi barátait, az angol és francia, sőt még a német szocialistákat is. Emellett azt is tisztán látta, hogy ha szakítanak a területvédő állásponttal, úgy nemcsak belpolitikailag kerülnek lehetetlen helyzetbe, de cserbenhagyják az elfoglalt területeken a megszálló hatóságok ellen 1919 elején kibontakozó munkás- és sztrájkmozgalmakat.

Hidegzuhany lehetett ez Károlynak, aki a belgrádi fiasco után felszállt „a történelem gyorsvonatára”, amelyről azt gondolta, hogy a szocializmus felé repíti az emberiséget, és Magyarország boldogulását is, egy olyan imperializmus utáni világban, amelyet a marxi ideológiák rendeznek be igazsággal és a tiszta wilsonizmus tartós békességgel. Miniszterének és közeli hívének, Buza Barnának azt mondta, jön a szociális világforradalom, és ez

¹ *Hogyan született meg a „Nem! Nem! Soha!”* Az Est, 1934. július 21. 7. Az Archibald Coolidge vezette amerikai küldöttségnek Károlyi Mihály által átadott plakátokról lásd Balogh Ernő vallomását a népbiztosok perében 1920. július 31-én, Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban: BFL) VII. 5.c 1920-6274. 162. d. XLVII. d. 2984.

² SZÉKELY Vera: *Kunfi Zsigmond 1919. februári memoranduma Magyarország külpolitikai helyzetéről*. Levéltári Közlemények, 1969/2. 357.

fogja elintézni a béke kérdéseit. Ha Franciaországban kormányra jutnak a szocialisták, Magyarország területi épsége is megmenthető lesz.³ Ez a fordulat bizonyosan szerepet játszott abban, hogy Károlyi látványosan hagyta saját politikai hátszágát is összeomlani. A hajdani függetlenségi párt politikusai kormányzati pozíciójukból ellenzékbe szorultak, mint Batthyány Tivadar gróf belügyminiszter és Lovászy Márton vallás- és közoktatásügyi miniszter – mindketten már 1918 decemberében távoztak a kormányból, mások a döntéshozás periferiájára sodródtak, mint Hock János, a Nemzeti Tanács elnöke vagy a párton kívüli Hatvany Lajos, ismert sajtómágnás – és még ismertebb irodalmi mecénás –, aki a *Pesti Napló* tulajdonosaként segített az előző években Károlyi politikai hátszágát felépíteni, s kulcsszerepet játszott a lázas októberi napok mozgósításában. Januárban Károlyi bizalmas barátja és legközelebbi munkatársa, Jászi Oszkár is leköszönt miniszteri megbízatásáról. Keserűen kellett tudomásul vennie, hogy pártja, a Polgári Radikális Párt nem tud kitörni az értelmiségi politizálásból, de ő maradt az értelmiségi politizálásnál: egyetemi kormánybiztos lett, maga a megbízatás is azt fejezte ki, hogy ekkorra már a magyar szellemi élet polarizációja befejezett tény volt.⁴

A kormányt január 11-től ügyvezető, január 19-től tényleges miniszterelnökként a párton kívüli Berinkey Dénes vezette, míg Károlyi a köztársasági elnöki székbe távozott – sokan ezt is menekülésnek érezték, ha két hónappal korábban elhárította, most miért fogadta el a tisztséget? Az ekkortájt Budapestre kerülő Ágoston Péter államtitkár úgy emlékezett, hogy népszerűsége elporladt: már nem volt senkije.⁵ 1919. január közepén úgy tűnt: teljes a baloldali fordulat, a szociáldemokrata párt a januári kormányalakításkor további két miniszteri tárcával gyarapodott, s az egyik a hadügyi volt, Böhm Vilmos államtitkár foglalta el, csak hogy egy másik szociáldemokrata politikus, Pogány József, a budapesti Katonatanács kormánybiztos-elnökének hatalmi ambícióit megfékezzék. Pogány azonban továbbra is sikeresen szabotálta a hadsereg fegyelmének helyreállítását, ha más nem, ez is arra utalt, hogy a külsőre megerősödött és taglétszámában több száz ezresre duzzadt szociáldemokrata párt egysége sem volt valós.⁶ „A szoci-

³ Buza Barna vallomása a népbiztosok perében 1920. augusztus 3-án, BFL VII. 5.c 1920-6274. 162. d. XLIX. d. 3105–3107.

⁴ A kérdéskör áttekintéséhez lásd LITVÁN György: *A forradalmi kormány és a tudományegyetem erőpróbája 1918/1919 fordulóján*. Történelmi Szemle, 1968/4. 402–427.

⁵ Ágoston Péter 1921. november 16-i tanúvallomása a Károlyi Mihály ellen vagyoni felelősség megállapítása iránti perben, BFL VII. 2.c 1921-36537-peres iratok I. 208., 213.

⁶ 1919 telén a taglétszám 721 437 fő volt, ebből a szakszervezeti létszám 215 222. GÁBOR Sándorné: *A KMP és az MSZDP egyesülése 1919-ben*. Párttörténeti Közlemények, 1960/3. 156.

áldemokrata párt nem párt többé. Ez maga az állam. Kezében van már minden szerve, amely az állam végrehajtója. Kezében van a vasút, a posta, a hadsereg, a rendőrség, a közigazgatás. Minden [...]. A szociáldemokrata párt ma már alig egyéb a beözönlöttek szemében, mint új érvényesülési lehetőség.”⁷ A névtelen panaszkodó Szegeden keletkezett sorait a pártvezetésben is osztották néhányan – rettenetesen hiányzott a hatalom iskolájának parlamenti tapasztalata, ami megmutatta volna, hogy mi lehetséges, és mi nem.⁸

Az előző korszakban – amikor a Tisza István vezette szabadelvű-konzervatív parlamenti többség szűkkeblűsége megakadályozta az általános választójog érvényre jutását, s vele a szocialista parlamenti jelenlétet – úgy tűnt: semmi sem lehetséges. A demokratikus iskolázottság hiánya bizonyosan szerepet játszott abban, hogy most viszont egyre többen fogadták el a szocialista pártból is a bolsevik érvelést, hogy minden lehetséges. A befolyásos szakszervezeti vezető, Garbai Sándor az összes minisztérium élén szocialistát akart látni. A józanságát megőrző Garami Ernő viszont a politikai cselekvés elemi logikájával ment szembe, amikor legszívesebben visszavonta volna pártját a kormányból.⁹

A Budapesti Munkástanács januári ülésén csak Kunfi taktikus közbelépése tartotta fenn az őszirózsás forradalom napjaiban létrejött törékeny kormányzati egységet. Jellemző a helyzet percről percre változó képlékenységre, hogy miközben Kunfi a kommunista Kun Bélával „tisztára elméleti beszélgetéseket folytatott”, addig a Dunántúlon sikeresen szervezkedő keresztényszocialistákkal is tárgyalt a kibontakozásról.¹⁰ Károlyi pedig, aki Tisza politikai árváit összefogó Bethlen Istvánt is talonban tartotta minden eshetőségre készen, sikeresen vonta be a kormányba Nagyatádi Szabó Istvánt, a csizmás kispapért, aki mögött valószínűleg a legtöbb potenciális választó állt. Az őszirózsás forradalom addigi legnagyobb politikai paradoxonját oldotta meg ezzel; a Hadik János tiszavirág-életű kormányában való szerepvállalása miatt „büntetőpadra” került Nagyatádi olyan kor-

⁷ SIPOS Iván: *Hogyan lettem szociáldemokrata, kommunista és – magyar?* Tűz, 1919/11. 8.

⁸ KUNFI Zsigmond: *A legyőzöttek* [1928]. Az eredetileg németül megjelent rövid visszaemlékezést újraközlte KÖVES Rózsa – ERÉNYI Tibor: *Kunfi Zsigmond életútja*. Budapest, 1974, 357–358.

⁹ GARAMI Ernő: *Forrongó Magyarország. Emlékezések és tanulságok*. Lipcse–Bécs, 1922, 94–99. Vö. KUNFI Zsigmond: *Garami a forradalomban – és emlékirataiban*. Bécsi Magyar Újság, 1922. augusztus 6. 3–4. és augusztus 8. 3.

¹⁰ Kunfi tárgyalásairól a keresztényszocialistákkal – köztük Huszár Károly későbbi miniszterelnökkel – Persián Ádám katolikus egyházügyi kormánybiztos közvetítésével lásd KUNFI: *I. m.* 1922. augusztus 6., 3–4. és augusztus 8., 3.; vö. Berinkei Dénes tanúvallomását a népbiztosok perében 1920. július 28-án, BFL VII. 5.c 1920-6274. 162. d. XLV. d. 2853.

Ujváry Gábor

KULTÚRA ÉS TERROR.
A KOMMÜN KULTURÁLIS POLITIKÁJA

Folyamatosság és a teljes átalakításra törekvés; a körülmények józan mérlegelése, illetve a csodavárás; észszerű, előremutató elképzelések hangoztatása, valamint légvárakat építő, a realitástól elrugaszkodott, megvalósíthatatlan szándékok ellentmondásos kettőssége jellemezte a proletárdiktatúra egy pártrendszerének kulturális politikáját, amelyet a többi, korabeli szakpolitikával szemben – legalábbis néhány elemében – akár követendőnek is nevezhetnék. Egy újabb paradoxonnal élve: annak ellenére is így volt, hogy a szellemi terror légköre és a szervezett szervezetlenség már a kommun kezdetétől érezhető, 1919 májusától pedig meghatározó volt.¹

¹ A Tanácsköztársaság oktatás-, művészet-, de főleg irodalompolitikája viszonylag feldolgozott-nak tekinthető, számos tanulmány és forráskiadvány látott napvilágot e témakörből. A legfontosabbak (külön forrásmegjelölés nélkül nagyrészt ezeket használok tanulmányomban): HUSZÁR Károly: *A bolsevizmus kultúrpolitikája*. In: *A vörös rémuralom Magyarországon*. Szerk. Uő. New York, 1920, 83–95. *A bolsevizmus Magyarországon*. Szerk. GRATZ Gusztáv, Budapest, 1921. (A nagyszabású összegzés *Negyedik könyve* – címe: *Kultúra* – foglalkozik az egyház, az oktatás és a művészetek sorsával.) GRATZ Gusztáv: *A forradalmak kora. Magyarország története 1918–1920*. Budapest, 1935. (A kötet számos helyén szóba kerülnek a kulturális politikával kapcsolatos események.) *A Magyar Tanácsköztársaság művelődéspolitikája. Válogatott rendeletek, dokumentumok, cikkek*. S. a. r. PETRÁK Katalin – MILEI György. Budapest, 1959. Pedagógiai Szemle, 1959/3. (Dokumentumok és tanulmányok a Tanácsköztársaságról.) „Mindenki ujakra készül...” *Az 1918/19-es forradalmak irodalma. (Szöveggyűjtemény)*. III. és IV. kötet. *A Tanácsköztársaság szépirodalma, illetve A Tanácsköztársaság publicisztikája és irodalmi élete*. Szerk. és a jegyz. írta JÓZSEF Farkas. Budapest, 1962 és 1967. (Rendkívül gazdag tematikus dokumentumgyűjtemény, értékes jegyzetanyaggal.) LIPTAI Ervin: *A Magyar Tanácsköztársaság*. Budapest, 1965, főleg 227–252. HAJDU Tibor: *A Magyarországi Tanácsköztársaság*. Budapest, 1969, főleg 398–407. FÖLDES Éva: *Kulturális forradalom – forradalmi kultúrpolitika. A Magyar Tanácsköztársaság közoktatásügyéről*. Budapest, 1970. KONCZ János: *Pedagógusok a Tanácsköztársaságban. Módszertani Közlemények*, 1979/2. 73–78. KÖTE Sándor: *A Tanácsköztársaság közoktatás-politikai és pedagógiai törekvései*. Budapest, 1979. *A Forradalmi Kormányzótanács jegyzőkönyvei 1919*. Szerk., bev. IMRE Magda – Szűcs László. Budapest, 1986. Újabbban: SZABÓ Viktor: *A Magyarországi Tanácsköztársaság propagandája*. PhD-disszertáció. Eger, 2016. http://disszertacio.uni-eger.hu/16/1/Szab%C3%B3%20Viktor_%20%C3%A9rtekez%C3%A9s.pdf. (A letöltés ideje: 2020. március 31.) *Kérdések és válaszok 1918–1919-ről*. Szerk. EGRY Gábor. Budapest, 2018. (Rövid, tematikus cikkei gyakran érintenek kulturális kérdéseket, olykor a Tanácsköztársaság intézkedéseit helyeslő vagy mentegető módon.) BOB DENT: *A vörös város. Politika és művészet az 1919-es Magyarországi Tanácsköztársaság idején*. Budapest, 2019. (A kötet elsősorban szintén a vélt pozitívumokat emeli ki.) *Proletárdiktatúra alulnézetben. Válogatott levéltári dokumentumok a Magyarországi Tanácsköztársaság időszakából*. Vál., jegyz.,

Mindez a korábbi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumot felváltó Közoktatásügyi Népbiztosság vezetésében is megmutatkozott. Az 1919. január 22-étől a miniszteri tisztséget betöltő Kunfi Zsigmond a kommün előtt ugyan a radikális átalakítást szorgalmazók közé tartozott, ám miután március 21-ét követően is – immár népbiztosként – megtartotta a hivatalt, mindinkább mérsékeltnak számított. Helyettese, a „kommunista fordulatát” 1918–1919 fordulóján végrehajtó ismert filozófus, Lukács György 1919 áprilisának elejétől már ugyancsak népbiztosként tevékenykedett. Akárcsak a vele együtt ebbe a pozícióba emelt – nála és Kunfinál jóval alárendeltebb szerepet játszó – társai: a sok vizet nem zavaró Szabados Sándor és a kulturális ügyek helyett a kegyetlen politikai megtorlást, a véres leszámolásokat kedvtelve irányító Szamuely Tibor. Április 5-étől június 24-ig tehát egyszerre négy közoktatásügyi népbiztos tevékenykedett a Forradalmi Kormányzótanácsnak nevezett kormányban, ami eleve magában hordozta a súrlódásokat. Közülük a legaktívabb az a Lukács György volt, aki dicstelen tetteit nyakatekert módon öltöztette ideológiai köntösbe, kifejtve, hogy a bizonyosan bekövetkező jót, azaz a kommunizmus győzelmét akár rossz eszközökkel is kötelesek szolgálni. Június 24-étől a Tanácsköztársaság bukásáig az intrikusságáról és arroganciájáról ismert – 1918 októberének végén a haderő felbomlását nagyban elősegítő katonatanácsok létrehozásával kétes érdemeket szerzett – Pogány József immár egyedülként büszkélkedhetett a népbiztosi címmel.

A népbiztosság nyolc csoportra, ezen belül ügyosztályokra tagolódott. A nyolc csoportból hat az oktatással, egy-egy pedig a művészeti kérdésekkel, illetve „a szocializmus állami propagandájával” foglalkozott. A kulturális igazgatás népbiztosságon kívüli szerveként működött a már elnevezésében is meglehetősen furcsa Szellemi Termékek Országos Tanácsa, amely a sajtótermékek kiadását engedélyezte és irányította, illetve az irodalompolitika központi intézménye volt, s számos egyéb szervezeti egységet foglalt magában. A népbiztosság mellett további, ugyancsak bonyolult felépítésű szervezetek alakultak: az országos könyvtárügyi, illetve levéltári tanácsok, az Országos Műemléki Hivatal, a Társadalmasított Mozgóképüzemek Központi Üzemvezető Tanácsa, a Testnevelési Ügyek Direktóriuma, az Országos Gyermekekudulési Hivatal és az Országos Iskolai Gyermekvédelmi Központ. Más testületi szervek – főleg a kulturális javak és intézmények állami tulajdonba vételének végrehajtására – szintén kulturális feladatokat láttak el, mint például a Színházakat Szocializáló Bizottság, a Műtárgyakat Tár-

bev. CSONKA Laura – FIZIKER Róbert. Budapest, 2019. (A válogatás több irata is kultúrpolitikai jellegű vagy vonatkozású.)

sadalmassító Bizottság, a műalkotások árát megállapító Állandó Vásárlási Bizottság vagy az állami propagandát koordináló Országos Propaganda Bizottság, illetve az Oktató Központ. Emellett írói, művészeti és múzeumi direktóriumokat is létrehoztak, amelyek ugyancsak a közoktatásügyi népbiztossághoz tartoztak.²

A sokszor egymáshoz hasonló feladatot ellátó és a másik munkáját is átfedő – gyakran inkább akadályozó – intézményhálózat még inkább mélyítette a kulturális igazgatásban amúgy is meglévő káoszt. Ennek következtében a meggyőződéses kommunista, Lengyel József is úgy vélte: „Kultúr-bürokrácia, szovjetbürokrácia dühöng a közoktatásügyi népbiztosságnál is. [...] Inkább adjanak egyeseknek munkanélküli segílyt, mint hogy tíz ember lézengjen egy olyan hivatalban, melyet egy ember kényelmesen elvégezhet.”³

A szovjet példákra, főleg Anatolij Vasziljevics Lunacsarszkijra előszeretettel hivatkozó kultúrpolitikusok közül Lukács György már a Tanácsköztársaság előtt körvonalazta, milyen alapelvek határozzák meg gondolkodását. Megállapította: „[...] vannak helyzetek – tragikus helyzetek –, amelyekben lehetetlen úgy cselekedni, hogy bűnt ne kövessünk el. [...] gyilkolni nem szabad, feltétlen és megbocsáthatatlan bűn, de elkerülhetetlenül szükséges; nem szabad megtenni, de meg kell tenni”, a végső cél, a kommunizmus megvalósítása érdekében.⁴ Kunfi Zsigmond 1919 áprilisában nála sokkal gyengédebben, indokolatlanul reménykedve nyilatkozott: „Nincsenek nevetségesebb jószok, mint azok, akik a proletariátus uralmától éppen a kultúrát féltették. Minden egyébire lehet azt mondani, hogy a proletariátus nagy harcában csak eszköz – a kultúra, az már cél. Az elkövetkező egy év alatt most többet fog tenni a magyar proletariátus a kultúráért, mint a kapitalista uralom, minden cselekedetét és minden kormányát beleszámítva, az elmúlt ötven év alatt.”⁵ Révai József – a Rákosi-korszak későbbi kultúr pápája – Kunfinál sokkal nyersebben és őszintébben fogalmazott, amikor kijelentette: „A szellemi erőszak abból áll, hogy a nevelést a proletariátus a maga osztálycéljainak a szolgálatába állítja. De éppúgy, ahogyan a proletariátus osztálycéljaiból az emberiség egyetemes céljai lesznek, éppen úgy ez a nevelés is az emberiség általános szempontjait tartja szem előtt. A proletariátus osztálycéljai a neveléssel arra irányulnak, hogy a proletárosztálynak azokat a tagjait, akiket még lenyűgözve tart szel-

² SZAMEL Lajos: Kulturális igazgatás a Magyar Tanácsköztársaságban. In: *A Magyar Tanácsköztársaság állama és joga*. Szerk. SARLÓS Márton. Budapest, 1959, 133–158.

³ [LENGYEL József:] *Kultúr-bürokrácia*. Vörös Újság, 1919. július 3. 7.

⁴ LUKÁCS György: Taktika és ethika. In: *Uő: Taktika és ethika*. Budapest, 1919, 7.

⁵ Kunfi Zsigmond közoktatásügyi népbiztos nyilatkozata. Fáklya, 1919. április 20. 1.

lemi sötétségben a burzsoázia és az egyház nevelése, ezekből a bilincsekből kiszabadítsa.” Ez bizony tiszta beszéd volt, amelyhez Révai hozzátette, hogy a fizikai erőszak a proletárállam fennmaradásának rövid, a szellemi erőszak viszont hosszú távú biztosítéka.⁶

Ennek jegyében érvényesült az a szimbolikus – többnyire viszont nagyon is direkt – politika, amely az intézmények, utcák átnevezésében, a május 1-jei budapesti és vidéki ünnepségek koreográfiájában, a sok kiváló alkotást ihlető plakátművészetben, a filmekben vagy éppen a Közoktatásügyi Népbiztosság kiadásában megjelenő brosrák tömegében nyilvánult meg. Marx, Engels, Lenin, Buharin és más, a munkásmozgalomból ismert személyiségek mellett a magyar múltból is megjelentek a közvélemény elé állított példaképek. Dózsa György, Martinovics Ignác és Petőfi Sándor portréja az egyetlen ekkor tervezett bélyegsorozaton is szerepelt.⁷ Ők egyébként az 1908-ban alakult, radikális baloldali egyetemistákból álló csoport, a Galilei Kör ideáljai közé tartoztak. Nem véletlen, hogy a már az őszirozsás forradalom idején is a kormányzat „hivatalos” ifjúsági egyesületeként működő galileisták több tagja is vezető funkciót töltött be a kommün idején.⁸

A polgári sajtótermékeket 1919 márciusának végétől fokozatosan betiltották, s bár a párton belüli viták napvilágot láthattak, ezenkívül semmiféle helye nem maradt a kritikának. Miként Lukács György megint csak „dialektikusan” kifejtette: „És itt ne tévesszen meg senkit az, hogy a proletariátus a diktatúra előtt a sajtószabadságért küzdött. Az a küzdelem éppen úgy az osztályharc egy fázisa volt, mint például a választójogért való küzdelem, mely értelmét veszítette abban a pillanatban, amikor a forradalmi fejlődés ezt a fázist meghaladta. [...] A szocialista sajtó sohasem ismerte el tudniillik a burzsoázia véleménysszabadságát. Minden szocialista újságíró egy előre meghatározott, elvi, világnézeti szempontból bírálta az összes eseményeket. A bírálat szabadsága számára csak azt jelentette, hogy könyörtelen élességgel vizsgálta az eseményeket és a cselekvő embereket: vajon ezeknek az elveknek megfelelnek-e?”⁹

⁶ RÉVAI József: *Polgári forradalom – Proletárforradalom*. Budapest, 1919, 4.

⁷ VÖRÖS Boldizsár: *Árpád helyett Marx, József főherceg helyett Lenin. Történelmi személyiségek elutasítása és méltatása a Magyarországi Tanácsköztársaság hivatalos jellegű anyagaiban*. Történelmi Szemle, 1999/3–4. 403–409.

⁸ A Galilei Körrel erősen elfoglalt, ám alapos összegzés: CSUNDERLIK Péter: *Radikálisok, szabadgondolkodók, ateisták: a Galilei Kör (1908–1919) története*. Budapest, 2017, e tekintetben főleg: 290–297.

⁹ LUKÁCS György: *Sajtószabadság és kapitalizmus*. Vörös Újság, 1919. július 10. 1–2.

A közoktatás terén a fő törésvonalat az egyházak dominanciáját az egyik pillanatról a másikra megtörő államosítás jelentette. Ennek és sok más, a Tanácsköztársaság idején történt intézkedésnek az előzményei az 1900-as évek legelejére, az egyetemi keresztmozgalomra, illetve a különböző baloldali szervezetek és fórumok létrehozására nyúltak vissza. 1900-ban indult útjára a *Huszedik Század* című folyóirat – amely 1906-tól lett a polgári radikalizmus szócsöve –, és a körülötte csoportosulókból 1901-ben jött létre a Társadalomtudományi Társaság. 1904-től olvashatták a *Világosság* számait, majd 1905-ben alapították a Szabadgondolkodás Magyarországi Egyesületét, amelynek főiskolai fiókja lett a már említett, 1911-től a *Szabadgondolat* című periodikát is megjelentető Galilei Kör. Mindezekhez az erős egyházellenességet hirdető, többnyire ateista eszméket valló, jórészt zsidó származású intellektuelekből álló és egymást is gyakran átfedő körökhöz lazább vagy szorosabb kapcsolat fűzött számos szociáldemokrata politikust, közülük is elsősorban a Magyarországi Szociáldemokrata Párt legműveltebb és legintelligensebb vezetőjét, Kunfi Zsigmondot.

Kunfi már 1908-ban közzétette a magyar népoktatás árnyoldalait megdöbbenő adatokkal bemutató kis kötetét, amely többek között megállapította, hogy a magyar iskolák kétharmada osztatlan jellegű. Ezekben a tanító egyszerre foglalkozott a 6–10 (ha a két „ismétlő osztályt” is figyelembe vesszük 6–12) esztendő közötti nebulókkal. Egy tanítóra átlagosan 149 gyermek jutott. Kunfi kiemelte: „a tanköteles korban lévő gyermekek közül egymillió ötszázezer nem részesül egyáltalán semmiféle oktatásban”, így nem csoda, hogy a 6 éven felüli népesség 41%-a írástudatlan. Ehhez az 1904/1905. évi költségvetést elemezve hozzátette: „[...] az állam az iskolafenntartási költségek 58,7%-át viseli, az állami elemi iskolák az összegek 12,07%-át teszik; a község az iskolafenntartási költségek 26,4%-át viseli, a községi iskolák az összes iskolák 8,97%-át teszik; a hitfelekezetek az iskolafenntartási költségek 22,7%-át viselik, a felekezeti iskolák az összes iskolák 78,72%-át teszik ki”. Következtetése szerint: „A népiskola mindenfelé a templom függvénye, a tanító a pap alárendeltje. Az egyház és a földbirtok immáron kilencszáz éve benső szövetségben él egymással.” Ennek kapcsán annyiban árnyalnom kell a valóban szomorú látéletet, hogy a sokkolónak tűnő adatok ellenére a magyar analfabetizmus aránya és a magyar közoktatás színvonala az európai középmezőny átlagánál valamivel magasabb nívót képviselt ekkoriban.¹⁰

Kunfi több alkalommal felszólalt a Galilei Kör rendezvényein, ugyanílyen, harcosan antiklerikális szellemben, s a kötelező hitoktatás eltörlését,

¹⁰ KUNFI Zsigmond: *Népoktatásunk bűnei*. Budapest, 1908, az idézetek: 15., 23. és 28.

Vörös Boldizsár

„A KÖZÖS MUNKA EREDMÉNYÉBŐL
MINDENKINEK EGYARÁNT JUT”.
UTÓPISZTIKUS JÖVŐELKÉPZELÉSEK
A MAGYARORSZÁGI
TANÁCSKÖZTÁRSASÁGBAN

Az 1919-es magyarországi diktatúra vezetésében részt vevő politikai csoportok már az új rendszer létrejötte előtt és az után is jelentettek meg olyan munkákat, amelyekből információkat lehetett szerezni arról, hogy távlati céljukként milyen világrend megteremtését tűzték ki.¹ A magyarországi szociáldemokraták bocsátották közre August Bebel, a jelentős németországi szociáldemokrata politikus *A nő és a szocializmus* című könyvét, már március 21-e előtt is több magyar nyelvű kiadásban; a Tanácsköztársaság idején e művet az egyesült párt könyvkiadó-hivatala tette közzé.² Munkájában a szerző részletekbe menően foglalkozott a majdan kialakuló eszményi világrenddel. Így, egyebek mellett, írt arról, hogy a termelő- és a közlekedési eszközök, továbbá a föld társadalmi tulajdonná válnak. A „szocializált társadalomban” a közösség egésze „szolidáris összeköttetésben él”, az állam pedig el fog halni. Minden munkaképes embernek dolgoznia kell, ugyanakkor a munka a teljes szabadság és a demokratikus egyenlőség alapján van megszervezve. Az új társadalom mindenből a legjobb minőségűt fogja termelni, a munkakörülmények pedig sokkal jobbak lesznek, mint amilyenek a 19–20. század fordulóján voltak. A könyvben arról is lehet olvasni, hogy az új világban a létfeltételek mindenki számára egyenlők

¹ Lásd ezekhez például KUCZKA Péter – SZERDAHELYI István: *Utópia*. In: *Világirodalmi lexikon*. XVI. kötet. *U–Vidz*. Főszerk. SZERDAHELYI István. Budapest, 1994, 252–253.

² Lásd például BEBEL Ágost: *A nő és a szocializmus*. Budapest, 1919, Magyarországi Szocialista Párt Könyvkiadó-hivatala (5. kiadás). A műről és annak hatásáról lásd például KENNETH R. CALKINS: *The Uses of Utopianism. The Millenarian Dream in Central European Social Democracy before 1914*. *Central European History*, 1982/2. 126–134. LUCIAN HÖLSCHER: *Weltgericht oder Revolution. Protestantische und sozialistische Zukunftsvorstellungen im deutschen Kaiserreich*. Stuttgart, 1989, 307–318. MADARÁSZ Aladár: *A sehonnai szakácskönyvek, avagy néhány szempont a XIX. század végi utópiák és a német munkásmozgalom kapcsolatának kutatásához. Utópiák a múlt század végén a szocializmusról*. In: *Egy remény változatai. Fejezetek a szocializmusgondolat történetéből*. I. kötet. *Elmélet és realizáció*. Szerk. KAPITÁNY Ágnes – KAPITÁNY Gábor. Budapest, 1990, 187–237. A 20. század elején a *Népszava* könyvhirdetésének közreadói pedig a műben megjelenített jövőképet ismertette egyben annak megvalósítására mozgósították a reménybeli olvasókat, ami jól mutatja, hogy azt realizálhatónak is tartották. Szerintük a német szerző „olyan megragadóan állítja eléink a kommunisztikus termelési alapon felépülő új társadalom képét, hogy az olvasó nem vonhatja ki magát hatása alól és kénytelen belátni, hogy az út, amelyet Bebel kijelöl, minden nőnek és férfinak egyetlen helyes [!] útja”. Lásd BEBEL: *A nő és a szocializmus*. *Népszava*, 1908. március 4. 13.

lesznek. Az ideális viszonyok között „[a] jövő társadalom sem politikai, sem közönséges bűnöket és kihágásokat nem fog ismerni. A tolvajok eltűntek, mert eltűnt a magántulajdon, és mert az új társadalomban munka által mindenki könnyen és kényelmesen kielégítheti szükségleteit.” A közösség egyik legfontosabb feladata ekkor az új nemzedékek korszerű nevelése lesz. A társadalom a fiatalokat nagykorúságukig fogja nevelni, azután mindenki maga gondoskodhat majd a saját továbbképzéséről. Bebel szerint az új társadalom „nemzetközi alapon” fog felépülni: „a népek testvériesülni fognak, kezet nyújtanak egymásnak és arra törekszenek, hogy az új állapotot lassanként a földkerekség minden népére kiterjesszék”.³

A könyv címének megfelelően a szerző foglalkozott a nők helyzetével is a majdan kialakuló ideális világban. Így, többek között, azt írta, hogy „[a]z új társadalomban a nő társadalmi és gazdasági tekintetben teljesen független”, „testi és szellemi erejét teljesen kifejtheti és érvényesítheti”, „és ugyanolyan föltételek mellett dolgozik, mint a férfi”. A szülő anyának a társadalom kényelmes lakást, kellemes környezetet, a maga és gyermeke számára gondos ápolást fog biztosítani. Az új világban meg fog szünni a „magánkonyha”, amely, Bebel szerint, „a nők millióira nézve a legidőrablóbb és legpazarlóbb berendezés”, helyettük nagy, központi konyhákban fog készülni az ebéd.⁴

A jövőben elérendő ideális világrendről kialakított, a Bebeléhez nem egy vonatkozásban hasonló,⁵ legfontosabb kommunista elgondolásokat Nyikolaj Ivanovics Buharin, szovjet-oroszországi vezető bolsevik politikusnak, ideológusnak *A kommunisták (bolsevikiek) programja* című munkája tartalmazta. E kiadványt már a Magyarországi Tanácsköztársaság létrejötte előtt több ízben is megjelentette magyar fordításban a Kommu-

³ Lásd BEBEL: *I. m.* 356–367., 370–372., 385., 393., 420–427., 436., 460. Ugyanakkor könyve bevezetésében Bebel félreérthetetlenül tudatta olvasóival: „Mihelyt az ember a reális valóság alapjáról távozik és a jövőendő alakulások festésébe bocsátkozik, tág tere nyílik az elmélkedésnek. Kezdődik a vitatkozás arról, hogy mi valószínű és mi valószínűtlen. Azért mindaz, amit erre vonatkozólag ebben a könyvben kifejtünk, csupán csak a szerző *egyéni* felfogásának tekintendő és így az esetleges támadások is csak az ő *személye* ellen intézendők; amit mond, azért ő maga viseli a felelősséget.” *Uo.* 9.

⁴ *Uo.* 427–428., 445–447., 449.

⁵ A Közköztatásügyi Népbiztosság által kiadott munkájában pedig Dénes Zsófia a következőket írta Bebel művéről: „A szociáldemokrata Bebel Ágost a nőkérdés megoldásában megbízható *belső* forradalmisággal ítélkezik. *A nő és a szocializmus* című nagy munkája – a legterjedelmesebb és leg súlyosabb munka, mely a szocializmus irodalmában a nő felszabadításával foglalkozik – céljai kihangoztatásában eléri a kommunista társadalom mértékét. (Aminthogy a kommunizmus végcélja Bebelnek az egész vonalon, csupán megvalósításának egyetlen eszközét, a *fegyveres forradalmat* alkussza le szociáldemokrata alapon!)” DÉNES Zsófia: *A nő a kommunista társadalomban*. Budapest, 1919, Közköztatásügyi Népbiztosság, 26.

nisták Magyarországi Pártja, 1919. március 21. után pedig a Közoktatásügyi Népbiztosság egyik csoportja, a Szocializmus Állami Propagandája bocsátotta közre. E szerint a „kommunista rend”-ben az emberek egyenlők, a társadalmi osztályok már nem léteznek, és az állam is elhalt. Az emberek együtt dolgoznak, „az egész társadalom olyan, mint egy óriási munkásszövetség”. A munkát „csakis a legnagyobb gyártelepeken, csakis a legjobb gépekkel” végzik, az egyes termelési ágazatoknak leginkább megfelelő területeken. A pártprogram szerzője azt is állította, hogy meg fognak szűnni a különállók, egyes országok, a határok el fognak tűnni. „Az egész emberiség nemzeti különbség nélkül minden részében össze van kapcsolódva és egyetlen egységes egésszé szerveződött. Valamennyi nép – egyetlen nagy, baráti munkáscsaládot alkot itt.” Művében pedig Buharin a végső célt ekként jelölte meg: „Legvégül az egész világnak egyetlen munkásüzemmé kell lennie, ahol az egész emberiség egyetlen egy, szigorúan kidolgozott, kiszámított és kimért terv alapján, minden munkáltató és tőkés nélkül, a legjobb gépekkel és a legnagyobb műhelyekben dolgozik a maga számára.”⁶

Az idézett külföldi munkák nemcsak egyes részleteikkel, hanem nagyszabású jövővízióik egészével is komoly ösztönzéseket adhattak az 1919 tavaszán, Magyarországon létrejövő új rendszer közvélemény-formálóinak saját, ilyen tárgyú ábrázolásaik megalkotásához.

A Tanácsköztársaság hivatalos jellegűnek számító, ezért különösen fontos szövegei voltak a Közoktatásügyi Népbiztosság kiadásában megjelenő *Néptanítók Lapja* című folyóirat számainak mellékleteiként közrebocsátott, az egyetemes és a magyar történelmet bemutató leckék, amelyek alapján a tanároknak tanítaniuk kellett: erre a közoktatásügyi népbiztos május 13-i rendelete kötelezte őket.⁷ A *Bevezető leckék a történelem tanításához* című, a lap április 24-i számának mellékletében megjelent tananyagban ugyanakkor nemcsak a múlt, hanem a jövő ábrázolása is helyet kapott. E szerint „az átmeneti idők szenvedései után új, boldogabb korszak következik reánk. Nem lesz többé dúskálkodó [így; helyesen valószínűleg: dúskálkodó] gazdag és éhező szegény, mert a közös munka eredményéből mindenkinek egya-

⁶ Lásd például Nyikoláj BUHARIN: *A kommunisták (bolsevikiek) programja*. Budapest, 1919, Szocializmus Állami Propagandája (3. [magyarországi] kiadás), 12–16. A műről, annak hatásáról lásd például A. G. Löwy: *Die Weltgeschichte ist das Weltgericht. Leben und Werk Nikolai Bucharins*. Wien, 1990, 103., 111–115., 397. Wladislaw HEDELER: *Nikolai Bucharin – Stalins tragischer Opponent. Eine politische Biographie*. Berlin, 2015, 177–178., 553.

⁷ A közoktatásügyi népbiztosnak 1919. évi 91 609. számú rendelete a történelmi tanítás új irányára tárgyában. Hivatalos Közlöny, 1919/21. 183–184. A leckék a *Néptanítók Lapja* 1919. április 24-i, május 15-i és június 26-i számának mellékleteként jelentek meg.

ránt jut; megszűnik a társadalmi osztályellentét. Nem lesznek rablók és tolvajok, mert ha nem lesz hasznuk belőle, nem veszik el más vagyonát az emberek. Nem lesz többé nyomor és bűn a földön, de nem lesznek szegény, műveletlen emberek sem, mert a kommunista társadalomnak szüksége lesz minden egyes emberének minden képességére. Az új társadalmi rend egységes iskolákban egyformán óhajt kiképeztetni művelt emberré minden gyermeket. Eddig a gazdagoknak tehetségtelen gyermekei is tudományos iskolákat végeztek, míg a legkiválóbb szellemi képesség is elveszett, ha nem volt módjában a tanulás. Ezután mindenki a képességeinek megfelelő pályára kerül, és így mindenki meg fogja találni a neki megfelelő helyet, ahol erőit legjobban érvényesítheti a jövő társadalomban minden embertestvérünk közös hasznára.”⁸

A *Néptanítók Lapjában*, a május 8. – július 24-i számok hasábjain látott napvilágot Zigány Zoltán tanárnak, a lap szerkesztőjének *Rasz Ali ben Ibrahim agának hivatalos jelentése, melyben az abesszíniai Negusz Nagaszt kormányzójának, Rasz Mikael ben Meneliknek beszámol európai tanulmányútjáról* című, a fantasztikus útleírás műfaji konvencióival megalkotott, nyolcrészes, utópisztikus államregénye.⁹ E műben az aga utazást tesz 2020-ban az immár kommunizmusban létező Magyarországon: ennek során tanulmányozza az itteni emberek mindennapi életét, a gazdasági, a társadalmi viszonyokat, a különféle oktatási, nevelési intézményeket, tudományos kutatásokat. Megfigyeléseit, tapasztalatait az utazó a következőképpen összegezte: „Általában azzal jellemezhetem legjobban ezt a nagyon kifejldött pompás magyar kommunizmust, hogy abban a *normális ember tömegéletének igazi érdekei* – az anyagiak és szellemiek egyaránt – diktálják az állami teendőket. Az *Ember* él itt a nyomortól és tudatlanságtól megtisztított szabadság birodalmában és jövődjéje a fejlődésnek gyönyörű s végtelen horizontjait mutatja.”¹⁰

⁸ BRESZTOVSZKY Vilma: *Bevezető leckék a történelem tanításához. Az elemi, a polgári iskolák és a középiskolák alsó osztályai számára*. Melléklet a „Néptanítók Lapja” [1919.] 17. számához, VII. Bresztovszky Vilma életéről lásd például Bresztovszky Vilma. In: *Társadalmi lexikon*. Szerk. MADZSAR József. Budapest, 1928, 86.

⁹ Zigány Zoltán életútjáról írt például BÍHARI Mór: *Zigány Zoltán, a radikális tanítómozgalom vezetője*. Pedagógiai Szemle, 1964/11. 1040–1056. Zigány utópisztikus államregénye a *Néptanítók Lapja* 1919. május 8-i, május 15-i, május 22-i, június 5-i, június 19-i, június 26-i, július 10-i és július 24-i számában jelent meg. Lásd ehhez például KUCZKA Péter – SZERDAHELYI István: *Utópisztikus irodalom*. In: SZERDAHELYI I. m. 1994, 253–254. Wilhelm VOßKAMP: *Utopie*. In: *Das Fischer Lexikon. Literatur*. Band III. N–Z. Hrsg. Ulfert RICKLEFS. Frankfurt am Main, 2002, 1935–1937.

¹⁰ ZIGÁNY Zoltán: *Rasz Ali ben Ibrahim agának hivatalos jelentése, melyben az abesszíniai Negusz Nagaszt kormányzójának, Rasz Mikael ben Meneliknek beszámol európai tanulmányútjáról*. (8). *Néptanítók Lapja*, 1919/29–30. 6.

Az aga megítélése szerint a kommunizmus gazdasági-társadalmi viszonyainak meghonosításánál és meggyökereztetésénél fontos szerepe volt és van a belátásnak és a beláttatásnak: a társadalom mind több tagja ismerte és ismeri fel az új rend különféle elemeinek a korábbiakhoz képest számukra is előnyösebb voltát – ebben pedig nagy szerep jutott és jut a fiatalok kötelező iskolai nevelésének-oktatásának. Ezekről az utazó összefoglalóan így írt: „Úgy tűnik fel előttem a kommunizmus iskolai életprogramja, hogy az állam ezekkel a népiskolákkal kivette a gyermeket a régi család konzervatív életkörülményei közül és behelyezte egy magasabb rendű életforma keretei közé. [...] Elkényeztette őket az iskola intézményeivel, beléjük nevelte, második természetükké erősítette a jobb, az igényesebb életakarást, úgy, hogy az iskolán kívül, otthon s a társadalomban sem maradhattak meg a régi élet keretei között. Én úgy látom, hogy a népoktatásnak ez a kommunista rendszere volt az európai átalakulásnak a legforradalmibb cselekedete. Az iskola minden gyermeket egy-egy kis lázadóvá nevelt, aki az iskolai élet magasabbrendűségét hazavitte magával a családi otthonba s elégedetlenkedéseivel kikezdte a tisztátalanság, ízléstelenség és okszerűtlenség régi megszokottságát. Meg vagyok róla győződve, hogy a régi kapitalista termelés produktivitásának elégtelensége csak ezzel az iskolai forradalommal párosulva formálhatta át ilyen rövid, alig száz évig tartó idő alatt ennyire gyökeresen ezt az országot.”¹¹ Az új rendszer kialakításában és fenntartásában a nevelés-oktatás jelentőségét jól mutatja, hogy az „úti beszámoló” egészének körülbelül egyharmada foglalkozik azzal: a szerzője ezt tárgyalja a legrészletesebben a magyarországi élet különféle jelenségei közül.

A kommunista kormány mezőgazdasági politikájában a kívánatos modell az állami nagyüzemi gazdálkodás, ám a parasztok egy része még ragaszkodik saját birtokaihoz: ők az állam által irányított termelőszövetkezetekbe szervezeten dolgoznak. Az aga „jelentés”-éből azonban kiderül: a parasztok, az egymást követő nemzedékeikben fokozatosan belátják az állami nagyüzemek magasabbrendűségét, így várható, hogy kisbirtokok hamarosan el fognak tűnni „a kollektívizmus országából”.¹² Mind a mezőgazdaság, mind az ipar kitűnő szervezettséggel, igen magas szintű techni-

¹¹ ZIGÁNY Zoltán: *Rasz Ali ben Ibrahim agának hivatalos jelentése, melyben az abesszíniai Negusz Nagaszt kormányzójának, Rasz Mikael ben Meneliknek beszámol európai tanulmányútról.* (4). Néptanítók Lapja, 1919/22–23. 7.

¹² ZIGÁNY Zoltán: *Rasz Ali ben Ibrahim agának hivatalos jelentése, melyben az abesszíniai Negusz Nagaszt kormányzójának, Rasz Mikael ben Meneliknek beszámol európai tanulmányútról.* (2). Néptanítók Lapja, 1919/20. 5.

Az 1919-es Magyarországi Tanácsköztársaság 133 napja a 20. századi magyar történelem egyik tragikus eseménysorozata volt, amelyről az elmúlt száz év alatt egymással ellentétes, olykor szélsőséges értékelések láttak napvilágot. A 100. évforduló alkalmat adott az e diktatúrával kapcsolatos régebbi problémák újragondolására és új kérdések megfogalmazására is. Hol a helye a Tanácsköztársaságnak a 20. századi magyar történelemben? Miként jött létre a proletárdiktatúra 1919 márciusában? Milyen távlati célkitűzéseik voltak az új rendszer irányítóinak? Milyen célokért küzdöttek a Vörös Hadsereg katonái? Milyen volt a diktatúra társadalmi támogatottsága, milyen eljárások alkalmazásával lehet erről évtizedekkel később információkat szerezni? Mit tudtak tenni a Tanácsköztársaság megbuktatása érdekében tevékenykedő politikusok? Hogyan alakult e 133 nap utóélete?

E kérdésekkel és további problémákkal is foglalkoztak az Országgyűlés Hivatala, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont és a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár 2019. szeptember 11–12-i nemzetközi konferenciájának különböző szemléletű, többféle megközelítést alkalmazó előadói. A rendezvény címe *„...minden édenek neve vad poklokat büvöl...”*. A Magyarországi Tanácsköztársaság volt; a címbeli idézet Babits Mihály *„Szittál-e lassú mérgeket...”* kezdetű, 1919 nyarán írott, de ekkor még nem publikált versének a diktatúra utópisztikus jövőelképzeléseinek megvalósítására tett kísérletét elítélő részlete. A konferencia előadói egyben e kötet szerzői: Ablonczy Balázs, Anka László, B. Müller Tamás, Bödök Gergely, Csunderlik Péter, Fazekas Csaba, Gali Máté, Gángó Gábor, Hatos Pál, K. Lengyel Zsolt, Ligeti Dávid, Nagy Szabolcs, Paksa Rudolf, Pók Attila, Révész Tamás, Sárándi Tamás, Turbucz Dávid, Ujváry Gábor és Vörös Boldizsár voltak. A konferencia fővédnöke Kövér László, az Országgyűlés elnöke volt.

